

Postoje k jazyku, technika spojitých masek a čeština

Language attitudes, matched-guise technique and the Czech language

This article addresses the issue of empirical research on language attitudes. In the first part, some of the up-to-date investigations of attitudes towards Czech are discussed. The second part introduces the matched-guise technique to Czech linguistics and points out some examples of how this technique has been used and modified. Criticism of this technique is mentioned briefly. In the third part, the possibilities of implementing the matched-guise technique using Czech material are considered (e.g. the difference in the evaluation of different items of one variety; the difference in the evaluation in different situational contexts; language attitudes and code-mixing/code-switching in Czech; the issue of language discrimination).

Key words: empirical research, language attitudes, language discrimination, matched-guise technique, Wallace Lambert

Klíčová slova: empirické zkoumání, postoje k jazyku, jazyková diskriminace, technika spojitých masek, Wallace Lambert

1. Úvod

V tomto článku se budeme zabývat empirickým zkoumáním postojů k jazyku.¹ Omezíme se přitom na kritické představení jedné z metod takového výzkumu – tzv. techniky spojitých masek – a načrtneme, jaké jsou možnosti jejího uplatnění při zkoumání češtiny. Nejdříve se však v krátkosti podíváme na to, jakým způsobem s postoji k jazyku nakládá česká lingvistika.

2. Postoje k jazyku v české lingvistice

Podobně jako Beaugrande (1989) vymezuje dvě „demarkační linie“ vývoje lingvistických teorií z pohledu zacházení s pojmem text,² můžeme vymezit dvě demarkační linie vývoje české lingvistiky v zacházení s pojmem „postoj k jazyku“. První

¹ Pojem „postoj(e) k jazyku“ používám v souladu s českou lingvistickou tradicí a jako ekvivalent anglického „language attitudes“. Vzhledem k podstatě věci by však bylo vhodnější mluvit o „postojích k jazykové variabilitě“. Za tuto připomínku děkuji jednomu z recenzentů článku.

² Tyto dvě demarkační linie jsou:

1. Uznání lingvistických dat za texty (v Beaugrandově pojetí to vlastně znamená nechápat jazyková data izolovaně, ale jako určité komunikační události se vším, co k tomu patří).

linii bychom mohli vyjádřit jako „uznání postojů k jazyku jako plnohodnotného předmětu lingvistického bádání“, druhou linii pak jako „podniknutí empirického zkoumání postojů k jazyku“.

2.1 I přesto, že se občas objevují názory, že se postoji k jazyku nemá smysl v lingvistice (resp. v jejích dílčích oblastech) zaobírat, např. proto, že jsou neexplicitní, že leckdy nemají jednoznačný odraz v užívání jazyka apod.,³ existuje řada textů, které se s touto problematikou teoreticky vyrovnávají.

V šedesátých a sedmdesátých letech byly v tomto směru zvláště významné práce Františka Daneše (1999a [1968], 1999b [1979] aj.), jež pojem „postoje k jazyku“ pevně zakotvily do české lingvistické teorie. Z dalších snah o teoretické uchopení postojů k jazyku můžeme uvést například články Alexandra Sticha (1979) a Oldřicha Uličného (1995). Uvažování o postojích (např. o odlišném hodnocení spisovné a obecné češtiny) je pak součástí mnoha dalších textů. Celkově tak lze říci, že výše vymezená první demarkační linie byla v české lingvistice překročena již před dlouhou dobou a že se postoje k jazyku staly plnohodnotnou součástí českého jazykovědného přemýšlení.

2.2 Zakotvenost určité problematiky v teorii nemusí nutně znamenat zakotvenost empirickou. V české lingvistice sice několik pokusů o zkoumání postojů nalézáme, jejich kvalita však značně kolísá.

2.2.1 Bylo by velmi záslužné kriticky (tedy věcně) analyzovat studie Lenky Bayerové-Nerlichové (Bayerová-Nerlichová, 2004; Nerlich, 2009), které se řadí k tomu lepšímu (a zajímavějšímu), co v našem prostředí vzniklo, někdy však poněkud kategoricky interpretují nasbíraná data.

Jeden z hlavních poznatků Bayerové-Nerlichové (2004) je, že Češi nevědí, jak vlastně mluví; přesněji že existuje diskrepance mezi postojem Čechů ke spisovné češtině a reálným užíváním jazyka. Takové tvrzení však vyžaduje další rozpracování. Mělo by se kupř. vyrovnat s těmito problémy:

a) Bayerová-Nerlichová nereflktuje potenciální rozpor kodifikace spisovné češtiny a představy mluvčích o této varietě. To, že mluvčí nekomunikují v souladu s kodifikací, nemusí nutně znamenat, že neví, jak mluví. Mohou totiž mluvit kódem, který představuje to, co považují za spisovnou češtinu (a co se od kodifikace liší).

2. Podniknutí konkrétních zkoumání textové produkce („Pokud je text v diskurzu hlavním zdrojem dat, měli bychom prozkoumat, jak je vytvářen.“). Překročení těchto dvou linií je podle Beaugranda pro (tehdy) budoucí textovou lingvistiku nezbytné.

³ Srov. Cvrček (2006, s. 57): „Mluvčí dávají najevo svoje postoje k jazykovým prostředkům pouze při přímé (např. dotazníkové) evaluaci jevů, jejich úzus se výrazně od těchto postojů liší [...], navíc postoje jsou získány ve škole, která funguje jako účinná síla v prosazování jazykové regulace. Proto si [...] myslím, že kodifikace k postojům mluvčích bohužel přihlízet nemůže.“

Jinými slovy norma jejich spisovné češtiny může být odlišná oproti normě, kterou vyvozujeme z kodifikace.

b) Ve zkoumání postojů (nejenom těch k jazyku) je běžné, že informanti neřeknou to, co si opravdu myslí, ale třeba to, co je společensky žádoucí (srov. např. tzv. Bradleyho efekt, o kterém se mluvilo v souvislosti s šancemi Baracka Obamy na zvolení prezidentem USA). Můžeme předpokládat, že mluvčí tvrdí, že užívají spisovnou češtinu proto, aby se dobře společensky prezentovali, ale sami jsou si vědomi, že to nedělají.

2.2.2 Protože je dobré poukazovat na předchozí metodologické omyly a špatně vystavěná zkoumání – především z toho důvodu, abychom takové chyby neopakovali –, podíváme se zde blíže na výzkum prezentovaný v článku Miloše Dokulila a Petra Sgalla (1991). Jednalo se o anketu, jejíž „příprava byla zahájena z iniciativy Tomáše Hoskovce ještě před listopadovými událostmi r. 1989“ a po svém znovuoobnovení se jí chopil Pražský lingvistický kroužek (PLK).

Základní problém této ankety, z něhož plynuly i problémy další, byla rezignace na získání „reprezentativního vzorku (zkoumané populace)“. Jestliže výzkum postojů k jazyku postrádá reprezentativnost, informuje pouze o postojích určitých konkrétních lidí, nelze z něj však vyvozovat potřebná zobecnění. Anketa PLK se nároku na reprezentativnost vzdala tím, že byla anketou novinovou – v *Hospodářských a Literárních novinách* byl zveřejněn text, který veřejnost vyzýval, aby se vyjádřila k otázce „co vám na dnešním stavu českého vyjadřování a péče o jazyk zvláště vadí“. Na tuto výzvu odpovědělo 70 osob, celých 40 pisatelů bylo starších 60 let a jen 15 z nich bylo mladších 50 let. Mezi respondenty patřili zástupci nejrůznějších profesí („překladaatelé, lékaři, inženýři, technici, dělník, ženy v domácnosti aj.“, ze známých osobností se ankety zúčastnil herec Miloš Kopecký, jehož názory jsou v citovaném textu uváděny jmenovitě), lingvisty nevyjímaje (tři z odpovědí pocházely z per jazykovědců Milana Jelínka, Františka Čermáka a Vladimíra Staňka). Asi 50 odpovědí přišlo z Čech (35 z Prahy), 10 odpovědí z Moravy, 1 ze Slovenska (nikoliv od osoby české národnosti) a několik od Čechů ze zahraničí. Z toho vyplývá, že se jedná o vzorek prakticky nepoužitelný. Zdá se, že by snad mohl poskytnout nějaké indikace o mluvčích z Prahy starších 60 let (s potřebou vyjadřovat své názory v rámci dané platformy), kterých bylo pravděpodobně nejvíc – avšak už bez ohledu na jejich vzdělání, povolání, pohlaví a další potenciálně důležité charakteristiky.

Další problém je, že se účastníci výzkumu (alespoň to tak vyplývá z citovaného textu, který anketu shrnuje) vyjadřují k rozdílným problémům, takže se jejich názory dají srovnávat jen omezeně; citovaný text postupuje ostatně výčtově; schematicky bychom to mohli znázornit takto: řada účastníků ankety si stěžuje na X, další připomínky, které v odpovědích najdeme, se týkají Y, Z, je tu několik upozornění na A, vytýká se i B, Miloš Kopecký uvádí C, další upozorňuje na D atd.

Prezentované výsledky výzkumu tak dávají pouze obraz toho, jaké názory byly v odpovědích zastoupeny. Tyto odpovědi jsou sice strukturovány (podle toho, k čemu se vztahují: styl, pravopis, morfologie apod.), nejsou však rozčleněny na základě toho, kdo jaký názor zastává. Citovaný článek ostatně minimální informativnost ankety dokumentuje i svým obsahově prázdným shrnutím: „Anketa ukázala i těm, kteří se na vývoj spisovného vyjadřování u nás dívají skepticky, že prestiž jazyka nepoklesla úplně [...] mnoha lidem na úrovni vyjadřování záleží, i když se jejich pohledy úplně neshodují.“

2.2.3 Druhá demarkační linie, kterou jsme výše deklarovali, nebyla v české lingvistice dodnes překročena. Empirických zkoumání postojů k češtině je pomálu a není ujasněna jejich metodologie.

3. Technika spojitých masek (matched-guise technique)

Z metod, kterými lze postoje k jazyku zkoumat (různé typy dotazníků, rozhovory, pozorování apod.), se v tomto článku soustředíme na techniku spojitých masek ze dvou důvodů:

- a) Na rozdíl od jiných způsobů zkoumání je tato technika určena právě ke zkoumání postojů k jazyku.
- b) Tato metoda nebyla v české lingvistice dosud představena.

3.1 Čelním představitelem rané fáze zkoumání postojů k jazyku byl sociální psycholog Wallace Lambert. Právě on (se svým výzkumným týmem) „vynalezl“ techniku spojitých masek a jsou to jeho výzkumy, které ukázaly výhody této techniky širší sociálněpsychologické a lingvistické obci.

Asi nejznámější Lambertův text z této oblasti je článek *A social psychology of bilingualism* (Lambert, 1967).⁴ Tento text shrnuje několik výzkumů, jež Lambertův tým realizoval od konce padesátých let do poloviny let šedesátých. Popsaná zkoumání se orientovala na situaci v kanadském Québecu, která je zajímavá soužitím anglicky mluvícího a francouzsky mluvícího obyvatelstva, a jejich cílem bylo identifikovat postoje těchto dvou jazykových společenství k angličtině a francouzštině.

Lambert chtěl předejít problémům spojeným s přímými metodami zkoumání, tj. především tomu, že jsou si testované osoby (TO) vědomy, co hodnotí, co je předmětem výzkumu. Technika spojitých masek byla naopak založena na tom, že si tohoto TO vědomy nejsou.

⁴ Důležitost tohoto textu dokumentuje i to, že byl několikrát otištěn později, mimo jiné ve výběrech sociolingvistických studií *Sociolinguistics: Selected readings* (Pride-Holmes, 1979) a *Sociolinguistics: The essential readings* (Paulston-Tucker, 2003).

Obr. 1. Princip techniky spojitých masek.

Lambertovská verze této techniky vypadá následovně (viz obr. 1). V přípravné fázi je shromážděn určitý počet (např. pět) bilingvních mluvčích (např. Québécoisů ze smíšené rodiny), každý z nich namluví určitý předem stanovený text ve dvou jazykových mutacích (např. totožnou novinovou zprávu v angličtině a francouzštině). Tyto dvě nahrávky jednoho mluvčího jsou jeho tzv. „masky“ (angl. „guises“). Vznikne tedy deset nahrávek, které mají stejný obsah, ale liší se jazykově (pět je anglických, pět francouzských).

Samotné testování pak vypadá následovně. TO je řečeno, aby v připraveném dotazníku ohodnotily osobní vlastnosti mluvčích jednotlivých projevů, přičemž TO neví, že každý mluvčí namluvil dva projevy (myslí si, že jde o deset různých mluvčích). Předpokládá se, že dvě masky jednoho mluvčího budou TO hodnotit odlišně (např. budou jedné masce připisovat pozitivnější osobní vlastnosti než druhé). Toto odlišné hodnocení by pak mělo odpovídat rozdílu v hodnocení použitých jazyků: ty jsou totiž to jediné, v čem se dvě masky jednoho mluvčího liší.

Pomocí takto vystavené metody Lambert poukázal na to, že v Québecu angličtinu favorizují jak mluvčí angličtí, tak francouzští (že se tedy u francouzských mluvčích projevuje jakási tendence k společenskému sebeponižování). Prohloubení těchto poznatků dále ukázalo, že důležitou roli hraje i pohlaví (byla-li mluvčí žena, byla francouzština hodnocena lépe než angličtina jak francouzskými, tak anglickými mluvčími) a věk (obecná preference pro anglické masky se objevila až kolem dvanáctého roku života).

3.2 Od prvních Lambertových výzkumů uplynulo mnoho let a technika spojitých masek byla propracována a modifikována. Jednou z nejdůležitějších věcí bylo to,

že se technika začala uplatňovat nejenom při výzkumu postojů v bilingvních společenstvích, ale i při zkoumání hodnocení různých variet jednoho jazyka (rozdíl v maskách mluvčího může odpovídat například užití dvou akcentů v angličtině).

Důležité modifikace techniky provedli Howard Giles a Richard Bourhis (1976). Podařilo se jim upravit techniku spojitých masek tak, aby pracovala s komunikací tváří v tvář (nikoli pouze s audionahrávkami):

Do třídy na střední škole přijdou dva „psychologové“ (muž a žena). Muž předstoupí před třídu a vykládá o tom, že jsou psychologové znepokojeni tím, jak nepřesné mají lidé o psychologii informace. Dále říká, že by to univerzita ráda změnila a že by chtěli zjistit, co dospívající studenti o psychologii vědí. Pak poprosí studenty, aby napsali na papír to, co o psychologii vědí. Po jedné minutě odejde muž z místnosti a už se nevrátí. Po pěti minutách vystoupí žena a říká, že shánějí někoho, kdo by na středních školách představoval, co psychologie obnáší, a že se o tohle místo uchází její kolega, který odešel. Studentům rozdá papíry a poprosí je, aby o muži napsali to, co si o něm myslí a jestli je vhodný pro tuto práci. Po pěti minutách papíry vybere a studenti dostanou ještě standardní dotazník (týkající se mužových osobních vlastností) se škálovými odpověďmi (aby se získala standardizovaná data pro srovnání). Stejný postup je pak použit i v další třídě – ovšem s tím rozdílem, že v prvním případě muž používal masku A, v druhém případě masku B (osoba se samozřejmě snaží chovat pokud možno stejně).

Zajímavé na tomto výzkumu bylo, že se v zásadě potvrdila předchozí zkoumání původní metodou. Další pozoruhodné zjištění bylo, že se postoje studentů odrážely na jejich chování: pokud muž používal pozitivně hodnocený akcent angličtiny, napsali toho studenti víc než v odlišném případě.

Tento výzkum tedy ukázal, že techniku spojitých masek lze použít i pro zjišťování postojů v reálné komunikaci, tj. s přítomností mluvčího.

Obvykle přijímaná představa, že jsou postoje neodmyslitelně spjaty s určitým chováním a že je sklon k určitému chování na základě určitého hodnocení neoddělitelnou součástí postoje (tzv. behaviorální složka postoje), byla předmětem druhého zkoumání, které Giles s Bourhisem představují. Základní snahou přitom bylo, aby TO nevěděly, že se účastní výzkumu. Technika spojitých masek byla modifikována takto:

V divadle před představením je puštěna nahrávka, ve které se říká, že divadlo chce zjistit názory diváků o programu a připravilo pro ně dotazníky, které je možné vyplnit po představení ve foyeru a hodit je do připravené schránky. Tato nahrávka se pustí na několika náhodně vybraných představeních, přičemž se zde střídají masky jednoho mluvčího. Po představení se vždy odevzdané dotazníky spočítají.

Tento výzkum zjistil, že různé masky mají vliv na kooperaci diváků – pozitivněji hodnocené masky měly za následek větší počet odevzdaných dotazníků. Tyto výsledky byly navíc opět ve shodě s předchozími zkoumáním pomocí standardní techniky.

Giles a Bourhis také zkoumají postoje v souvislosti s komunikační akomodací (k problematice akomodace srov. Shepard et al., 2001), tj. s tím, jak hodnotíme pří-

pady komunikační konvergence (sbližování kódů) či divergence (oddalování kódů), ale také s dalšími problémy.

3.3 Modifikace provedené Gilesem a Bourhisem byly motivovány výtkami, které se na techniku spojitých masek od jejího vzniku snažely – přímý vliv měla práce Agheyisiové a Fishmana (1970), která se snažila o souhrnné a kritické uchopení různých dosavadních přístupů ke zkoumání postojů.

V posledních letech ke kritickému zhodnocení přispěli James Bradac a kol. (2001), kteří uvádí pět výtek:

a) Lambertovy výzkumy byly ateoretické (nesnažily se vystavět ucelenou teorii postojů k jazyku, ale snažily se řešit zcela praktické společenské problémy, jako např. soužití dvou jazykově odlišných společenství).

b) Technika spojitých masek nereflektuje to, že bilingvní mluvčí nemusí být v obou jazycích schopni komunikovat stejně. Různé řečové charakteristiky (např. tempo řeči, zvýšení hlasu) mohou navíc interagovat s každým z jazyků odlišně.

c) Užití dotazníku způsobuje, že si jsou TO vědomy, že hodnotí (byť u této techniky nevědí, že hodnotí jazyk). To může např. znamenat, že se TO soustředí na věc mnohem více, než by se soustředily v reálné komunikaci.

d) Lambertovy výzkumy byly experimenty, vytvářely tedy umělé prostředí, jakousi umělou realitu (nejsou tu např. přítomni mluvčí).

e) Výzkumy byly akontextuální – role situace a kontextu zde byla potlačena, což však mohlo mít za následek to, že si TO určitý kontext „dosazovaly“.

Z bodu 3.2 je zřejmé, že ne všechny tyto výtky lze vztáhnout na techniku spojitých masek jako takovou – ostatně, Bradac a kol. v článku mluvili především o lambertovské verzi techniky. Pro nás je však důležité uvědomit si jednu věc: žádná z technik pro výzkum postojů k jazyku není bezrozporná, žádná není ideální a každá má svá omezení. K výzkumu tak vždy musíme přistupovat s tím, že si jsme vědomi slabin techniky, pro kterou jsme se rozhodli. Pokud od zvolené techniky nebudeme čekat to, čeho není schopna, poslouží nám dobře.

4. Postoje k jazyku, technika spojitých masek a čeština

Pro zkoumání postojů k češtině může být technika spojitých masek vhodným nástrojem. Je totiž přímo vytvořena pro situace, kde se užívá více jazyků či variet. Jejím prostřednictvím proto můžeme analyzovat často tematizované rozdíly v postojích k různým varietám češtiny. Zároveň se však můžeme zaměřit i na věci subtilnější.

4.1 Rozdíl v hodnocení různých prostředků určité variety

Jedním z výzkumných problémů, kterými by stálo za to se zabývat, je otázka, *nakolik jsou variety, které v lingvistice vymezujeme, postojově homogenní.*

Můžeme předpokládat, že hodnocení jednotlivých prostředků, které řadíme pod určitou varietu, není stejné. To by znamenalo, že mluvčí k varietám nemají jeden obecný postoj, že určitá varieta nepředstavuje jednu určitou hodnotu, ale že je hodnota dána spíše konfigurací určitých prostředků v rámci určitého projevu.

V prvním plánu by se zde nabízelo uplatnění původní, lambertovské metody s tím, že by byly namluveny krátké texty se stejným obsahem, ale s odlišnou distribucí variantních tvarů (např. *-ý/-ej*, *-ami/-ama*, *vo/-o-*, typ *prosí/prosej* apod.).

4.2 Rozdíl v hodnocení v závislosti na situačním kontextu

Další z výzkumných problémů, kterým se v českém prostředí dosud nikdo nezabýval, můžeme vymezit takto: *Má situační kontext vliv na hodnocení češtiny (jejích variet a prostředků)?*

Pro ilustraci např. A. C. Cargile (1997) došel k tomu, že čínský přízvuk v angličtině neznevýhodňuje mluvčího v kontextu přijímacího pohovoru do zaměstnání, ale znevýhodňuje ho v kontextu výuky na střední škole. Můžeme předpokládat, že kontext (situace) bude postojem k prostředkům či varietám významně ovlivňovat i v českém prostředí.

Pomocí techniky spojených masek můžeme testovat např. postoje k různým varietám češtiny v prestižní situaci ve srovnání se situací minimálně prestižní. (Určení míry prestiže určité situace je samozřejmě netriviální problém. Pomoci by si badatel mohl opět určitým předběžným dotazníkovým zkoumáním zaměřeným na zjišťování toho, jaký význam mluvčí češtiny připisují různým situacím.)

Výzkum by mohl probíhat tak, že by byly vytvořeny dvě skupiny TO, oběma skupinám by se pustily stejné nahrávky (ve dvou maskách), ale jedné skupině by se nahrávky zasadily do situace prestižní, druhé skupině do situace, jejíž prestiž je nízká. Sledoval by se pak rozdíl v hodnocení jednotlivých masek v rámci jedné situace, ale i napříč situacemi (předpokládat bychom mohli například to, že v prestižní situaci bude rozdíl v hodnocení dvou masek – třeba spisovné a obecné češtiny – zásadnější než v situaci málo prestižní).

4.3 Postoje k jazyku a míšení či střídání kódů

Třetím výzkumným problémem, na který zde upozorníme, je otázka, *jak je v českém prostředí hodnoceno míšení a střídání kódů.*

V české lingvistice se často upozorňuje na situace, kdy se mluvčí snaží mluvit spisovně, ale do projevu se mu vměšují prostředky nespisovné (ať už interdialektické, dialektické, anebo hyperkorektní). Bylo by zajímavé se podívat například na to, zda je takový projev (v němž se mluvčí snaží mluvit „vyšší“ varietou) hodnocen pozitivněji/negativněji než projev, který je konzistentně nespisovný.

Při takovém výzkumu bychom se mohli v mnohém inspirovat jednou z modifikačních technik spojených masek, kterou popisují Giles a Bourhis (1976). Pro češtinu

by to mohlo vypadat následovně: v přípravné fázi jsou nahrány tři (obsahově a rozsahově sladěné) rozhovory s jednou osobou (např. sportovcem). Moderátor mluví vždy spisovně, liší se pouze způsob projevu sportovce: jednou mluví konzistentně spisovně, jednou konzistentně nespisovně, jednou se snaží o spisovný projev, ale pronikají mu do něj nespisovné tvary. V testovací fázi se TO rozdělí do tří skupin a každé skupině jsou puštěny vždy dva rozhovory, přičemž po jejich vyslechnutí mají standardním „lambertovským“ způsobem hodnotit sportovcovu osobnost.

4.4 Jazyková diskriminace a původ hodnotitelů

Domnívám se, že jedním z nejzajímavějších výzkumných problémů v rámci problematiky postojů k jazyku je otázka, *zda v českém prostředí existuje jazyková diskriminace.*

Důvod, proč se tímto problémem má smysl zabývat, vyplývá z následujících předpokladů:

a) Existují rozdíly v postojích k různým regionálním varietám (interdialektům, dialektům, sociolektům apod.) a tyto postoje nejsou na celém území stejné (např. brněnská mluva pravděpodobně bude v Praze hodnocena o mnoho negativněji než v Brně).

b) Postoj k určitému mluvčímu si druhý mluvčí buduje (i) na základě toho, jakým způsobem komunikuje, jakou češtinou mluví. Jinými slovy: pokud osoba A na určitém území používá varietu x, která je zde vnímána negativněji než varietu y, je hodnocena hůř než osoba B, která užívá varietu y.

Pokud by se tyto předpoklady potvrdily, museli bychom přistoupit na to, že na našem území skutečně existuje jazyková diskriminace. Znamenalo by to například to, že mohou být určití mluvčí v určitých regionech znevýhodněni např. při shánění práce, u soudu, ve škole apod.

Konkrétní výzkum, který by na takovou diskriminaci poukazoval, by mohl vypadat následovně: v přípravné fázi by se nahrál určitý počet nahrávek v (např.) „pražských“ a „brněnských“ maskách. Testovací fáze by se zúčastnily z poloviny TO z Prahy, z poloviny TO z Brna. Jejich úkolem by bylo určit, nakolik považují mluvčí jednotlivých nahrávek za důvěryhodné, spolehlivé, poctivé, upřímné, charakterní atd., a dále by měli odpovědět např. na otázky *Jaké má podle vás osoba A vzdělání? Zaměstnal/a byste osobu A ve své firmě? Věříte osobě A v tom, co říkala?* apod.

4.5 Mnohé další

Samozřejmě by stálo za to zkoumat i řadu dalších problémů: otázku genderovou (mají muži a ženy rozdílné postoje a lze vysledovat rozdílné postoje k jazykovým prostředkům či varietám, když je užívá muž a když žena?), otázku vývojovou (jak se postoje proměňují, např. v dospívání), různé dílčí otázky komunikační (zdvořilost,

lexikální rozrůzněnost, užívání cizích slov, komunikační akomodace) atd. Možností je nepřeberné množství.

5. Závěr

V tomto článku jsme představili techniku spojitých masek a uvedli jsme několik příkladů, jakým způsobem by bylo možné tuto výzkumnou metodu uplatnit při zkoumání problematiky spojené s užíváním češtiny. Domnívám se, že nám tato metoda může pomoci ukázat řadu věcí, které o češtině a jejích mluvčích dosud nevíme.

LITERATURA

- AGHEYISI, R. – FISHMAN, J. A. (1970): Language Attitude Studies. A Brief Survey of Methodological Approaches. *Anthropological linguistics*, 12, s. 137–157.
- BAYEROVÁ-NERLICOVÁ, L. (2004): Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a Praze. *Slovo a slovesnost*, 65, s. 174–193.
- BEAUGRANDE, R. de (1989): From Linguistics to Text Linguistics to Text Production: A Difficult Path. In: G. Antos – H. P. Krings (eds.), *Textproduktion*. Tübingen: Niemeyer, s. 58–83.
- BRADAC, J. – CARGILE, A. C. – HALLETT, J. S. (2001): Language Attitudes: Retrospect, Concept, and Prospect. In: *The New Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester: Wiley, s. 137–155.
- CARGILE, A. C. (1997): Attitudes toward Chinese-accented Speech: An Investigation in Two Contexts. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, s. 434–443.
- CVRČEK, V. (2006): Spisovnost a její zdroje. *Slovo a slovesnost*, 67, s. 46–60.
- DANEŠ, F. (1999a): Dialektické tendence ve vývoji spisovných jazyků (příspěvek sociolingvistický). In: O. Uličný (ed.), *Jazyk a text I. Výbor z lingvistického díla Františka Daneše, část 2*. Praha: FF UK, s. 249–263.
- DANEŠ, F. (1999b): Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: O. Uličný (ed.), *Jazyk a text I. Výbor z lingvistického díla Františka Daneše, část 2*. Praha: FF UK, s. 277–288.
- DOKULIL, M. – SGALL, P. (1991): Anketa Pražského lingvistického kroužku o jazykové kultuře. *Naše řeč*, 75, s. 169–175.
- GILES, H. – BOURHIS, R. Y. (1976): Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. *Anthropological linguistics*, 18, s. 294–304.
- LAMBERT, W. (1967): A Social Psychology of Bilingualism. *Journal of Social Issues*, 23, s. 91–109.
- NERLICH, L. (2009): Konzervativní, či liberální přístup k českému jazykovému standardu? Výsledky sondy mezi mladými českými lingvisty na Univerzitě Řezno. *Naše řeč*, 92, s. 122–144.
- PAULSTON, C. B. – TUCKER, G. R. (2003): *Sociolinguistics: The Essential Readings*. Malden: Blackwell.
- PRIDE, J. B. – HOLMES, J. (eds.) (1979): *Sociolinguistics: Selected Readings*. Middlesex: Penguin Books.

- SHEPARD, C. A. – GILES, H. – LE POIRE, B. A. (2001): Communication Accomodation Theory. In: *The New Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester: Wiley, s. 33–56.
- STICH, A. (1979): K pojmu jazykové kultury a jeho obsahu. In: *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, s. 98–108.
- ULIČNÝ, O. (1995): Spisovná čeština a hodnotová orientace. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993, sv. 1*. Praha: FF UK, s. 65–71.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Letenská 4, 118 51 Praha 1
chromy@ujc.cas.cz